

זכויות המיעוט הערבי

גזענות, אלימות והפרדה

"הם משכו אותי מההגה, בעטו בי בבטן ובראש ושברו לי שיניים. הרגשתי שאני מאבד את כוחותיי [...] [איש מהנוסעים באוטובוס] לא ניסה לעצור את התוקפים ואפילו לא אמר להם מילה".⁷⁰

"כולם הסתכלו ואיש לא עשה דבר [...] פשוט עמדו שם והסתכלו [...] זה לא היה אחד ולא שניים, לא יכולתי להתגונן מפניהם".⁷¹

"תלמידי היקרים, אני מתנצל מראש! אין לי שמץ של מושג מה תהיה תגובתכם אך באמת השתדלתי. בזמן ששנה שלמה ניסיתי להנחיל לכם ערכים אנושיים שבראשיתם היא קבלת האחר, המציאות בחוץ אומרת אחרת".⁷²

"הפגיעה בתושבי אבו גוש זה עוול נוראי מבחינה אנושית לפגוע באנשים חפים מפשע [...] הכנסת צריכה לבקש מכולם: אין לפגוע באנשים חפים מפשע, לא משנה מי הם. קוראים לזה פשעי שנאה – אלו הם תוצאה של הסתה לשנאה, כמעט כולם נגד כולם, התוצאה היא שנאה. אם יהיה שניח שאסור לנאום נאומי שנאה, שאסור לתקצב תקציבי שנאה ולהפלות אנשים בכוונה ובמודע אז לא יהיו פשעי שנאה".⁷³

גזענות נגד המיעוט הערבי בישראל אינה תופעה חדשה, וגם השנה התרחשו מופעים גזעניים ואף מקרי תקיפה חמורים כלפי אזרחים ערבים. השנה החלה עם הביטויים הגזעניים שעוררה ההחלטה לשלב שני שחקני כדורגל מוסלמים בקבוצת "בית"ר ירושלים".⁷⁴ מקרים בולטים נוספים היו החשיפה כי הבנקים בישראל מפלים באופן שיטתי ומתמשך את האזרחים הערבים;⁷⁵ המחלוקת סביב מועמדותו של הרב אליהו למשרת הרב הראשי, לנוכח התבטאויות גזעניות שלו בעבר כלפי האזרחים הערבים;⁷⁶ וסירובו של ראש עיריית נצרת עילית, שמעון גפסו, לפתוח בית ספר ערבי בעירו, בטענה שנצרת עילית היא "עיר יהודית".⁷⁷

אך מדאיגים מכול היו **עשרות האירועים הגזעניים נגד ערבים** שהתרחשו בכל רחבי הארץ, ביחוד בחלקה הראשון של השנה. מקרים אלה נעו על הרצף שבין אמירות משפילות וריסוס כתובות גזעניות לבין אירועי תקיפה ואלימות קשים ומזעזעים. גם המונח "תג מחיר" חצה את הקו הירוק לתוך ישראל והחל לשמש אזרחים יהודים נגד המיעוט הערבי. כך למשל, הוכה נהג אוטובוס ערבי בידי צעירים יהודים; כתובת "תג מחיר" רוססה על מצבות בבית עלמין נוצרי ביפו; בקבוק תבערה הושלך לעבר מנזר בית ג'מאל שליד בית שמש, וכתובות נאצה רוססו בסמוך; מכוניות הוצתו בכפר נין שליד עפולה; אוהדי "בית"ר ירושלים" תקפו עובדים ערבים בסניף "מקדונלד'ס" ובקניון מלחה

⁷⁰ שאדי חדר, נהג אוטובוס ערבי שהותקף על ידי נוסעים. הובא ב: אלי אשכנזי, **נוסעים בינאל היכו נהג אוטובוס ערבי, איש מ-40 האחרים לא התערב**, הארץ, 15.8.2013.

⁷¹ עובד ערבי שהותקף במסעדה בתל אביב. הובא ב: דורון הרמן, רעות מישור ואביעד גליקמן, **תיעוד: עובד ערבי הותקף במסעדה בת"א; "כולם עמדו והסתכלו"**, nana10, 4.3.2013.

⁷² חאלד שקרא, מחנך כיתה ז' בבית ספר ערבי ביפו, שתלמידיו הופלו בכניסה לסופרלנד בראשון לציון. הובא ב: אילן ליאור, **הפרדה בסופרלנד: ימים לתלמידים יהודים וימים לערבים**, הארץ, 29.5.2013.

⁷³ חבר הכנסת ישראל אייכלר. הובא ב: **יו"ר הכנסת במליאה על אירועי "תג מחיר" באבו גוש: כולנו מצטרפים לגינוי; מקווה שמי שעשה את המעשה הנבזי ייתפס במהרה ויבוא על עונשו**, הודעה באתר הכנסת, 18.6.2013.

⁷⁴ ראו למשל: יורי ילון, **"בית"ר תישאר נקייה מערבים"**, ניוזלטר ישראל היום, 1.2.2013.

⁷⁵ שרון שפורר, **חשבון ללא ערבים || הקלטה מבנק מזרחי: אנחנו לא נותנים אשראי ל"בני דודים"**, TheMarker, 29.7.2013; יחונתן ליש, **בעקבות חשיפת "הארץ" || "כיום טוענים לאפליה שיטתית של ערבים בבנקים"**, הארץ, 6.8.2013.

⁷⁶ רויטל חובל, יאיר אטינגר, **וינטטיין לרב שמואל אליהו: מועמדותך לרבנות הראשית לא ראויה**, הארץ, 15.7.2013; חיים לוינסון, **בג"ץ דחה עתירה המבקשת לאסור על הרב אליהו להתמודד למשרת הרב הראשי**, הארץ, 22.7.2013.

⁷⁷ עמדת האגודה לזכויות האזרח: **האגודה: הרב אליהו לא ראוי גם לתפקידו הנוכחי**, הודעה באתר האגודה, 3.7.2013. לפניית האגודה לזכויות האזרח לראש עיריית נצרת עילית ולתשובתו ראו ה"ש 69 לעיל.

בירושלים; כתובות נאצה נכתבו על בתים שבהם מתגוררים ערבים בצפת, בתל אביב וביישוב רקפת; רכבים הוצתו וכתובות נאצה רוססו על מסגד בכפר בוואדי ערה; נערים ירקו על ערבייה בנצרת עילית וקראו לה לעזוב את "השכונה היהודית"; עובד ערבי הותקף במסעדה בתל אביב; צעירים יהודים תקפו ערבי בטיילת בתל אביב ופצעו אותו באורח בינוני עד קשה; תלמידים מבית הספר הדו-לשוני בירושלים הותקפו מילולית באוטובוס; נערים תקפו נופשים ערבים בכנרת; ועוד ועוד.⁷⁸

תופעת הגזענות באה לידי ביטוי השנה גם בריבוי הדיווחים על הפרדה בין יהודים לערבים, על הדרה של ערבים ממקומות בילוי ועל אפליה של ערבים באספקת שירותים ציבוריים. כך למשל, פורסם כי בפארק ה"סופרלנד" בראשון לציון מתקיימים ימי פעילות נפרדים לבתי ספר יהודיים ולבתי ספר ערביים;⁷⁹ כי בבריכה שביישוב מבוועים סירבו להכניס קבוצה של ילדים חולי סרטן משום שהיו בדווים;⁸⁰ כי הורים בחיפה סירבו לשלוח את ילדיהם למרכז קהילתי שנערכות בו פעילויות גם לילדים ערבים;⁸¹ כי בקאנטרי קלאב שבבאר שבע מונעים את כניסתם של מבקרים ערבים בנימוק כי הכניסה מותרת רק לתושבי העיר;⁸² וכי במחלקות היולדות בבתי חולים שונים מפרידים בין ערביות ליהודיות.⁸³

הפרדה והדרה מסוג זה חמורות במיוחד כשהן נעשות על ידי רשות ציבורית או ביחס לשירות ציבורי שממומן מכספי ציבור. כך למשל הדרת ערבים מהספרייה העירונית המרכזית בנצרת עילית: אף שכ-20% מתושבי העיר הם ערבים, אין בספריות העירוניות, ובפרט בספרייה המרכזית, ולו ספר אחד בערבית. בתשובה לפניית האגודה לזכויות האזרח הודיעה העירייה כי היא מתכוונת להקים ספרייה המיועדת בעיקר לאוכלוסייה הערבית, אולם אין בכך כדי לתקן את הפגם של הדרת תושבי העיר הערבים מהספרייה המרכזית בעיר.⁸⁴

מלבד הפגיעה החמורה שמסבות ההפרדה וההדרה בזכות לשוויון ובזכות לכבוד, הן גם מחזקות את הסטריאוטיפים ואת הדעות הקדומות, ומכרסמות בלגיטימציה של האזרחים הערבים לשהות במרחב הציבורי. למעט בערים המעורבות, יהודים וערבים כמעט שלא נפגשים בחיי היום-יום – לא בבית הספר, לא בעבודה, ולא בשכונת המגורים. הפרדת האוכלוסיות גם במקומות בילוי ובמרחבי תרבות ושירותים מצמצמת עוד יותר את הסיכוי להיכרות ולהתקרבות, ומחזקת את התפיסה של הערבים כמי שאי אפשר לבלות במחיצתם. כך מתעצם המעגל השוטה של סטריאוטיפים ודעות קדומות המובילים לרצון בהפרדה, המחזקת עד יותר את הסטריאוטיפים, וחוזר חלילה.

⁷⁸ רשימת דוגמאות לאירועים גזעניים ראו בנספח 1. הרשימה הורכבה בין היתר על בסיס המידע באתר <http://in-oneplace.net>, בניהולו של דובי שורץ, ובאתר מטה המאבק בגזענות. הרשימה אינה כוללת רבים מהאירועים הגזעניים שהתרחשו בירושלים ושכונו נגד תושבי ירושלים המזרחית, שבה המתח הרב בין יהודים לערבים הוא מציאות יומיומית.

⁷⁹ הפרדה בסופרלנד: ימים לתלמידים יהודים וימים לערבים, ה"ש 72 לעיל. האגודה לזכויות האזרח פנתה למנכ"ל החברה המפעילה את פארק הסופרלנד בדרישה לבטל את ההפרדה, וכן פנתה למשטרה בדרישה לפתוח בחקירה פלילית בחשד לעברה על חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000. ראו: לבטל לאלתר את ההפרדה בין קבוצות תלמידים בסופרלנד, הודעה באתר האגודה, 30.5.2013. בעקבות הפניות והסערה הציבורית שהתעוררה עם חשיפת הנושא, טענה הנהלת הסופרלנד כי ההפרדה נקבעה לבקשתם של מנהלי בתי ספר יהודים וערבים כאחד, אך כי תשקול בשנית את הנושא. ראו: אילן ליאור, יהונתן ליס, הסופרלנד: נבחן מחדש ההפרדה בין בתי ספר יהודים וערבים, הארץ, 30.5.2013.

⁸⁰ יונתן ריגר, בבריכה סרבנו להכניס ילדים בדואים חולי סרטן, mako-החדשות, 31.5.2013.

⁸¹ אורנה נירנפלד, הורים בחיפה: 'ילדינו לא ישחקו עם ערבים חסרי תרבות', nrg-מעריב – זמן חיפה, 31.1.2013.

⁸² גזענות בבאר שבע: בריכה ליהודים בלבד?, nana10, 4.7.2013. לפניית האגודה לזכויות האזרח ראו: המשטרה תחקור חשד לאפליה בכניסה למקום ציבורי, הודעה באתר האגודה, 19.8.2013.

⁸³ [רופאים לזכויות אדם למנהלי בתי החולים ולמנכ"ל משרד הבריאות: שימו קץ להפרדה האתנית בין יולדות יהודיות ליולדות ערביות במחלקות יולדות בבתי החולים](http://רופאים לזכויות אדם למנהלי בתי החולים ולמנכ), הודעה באתר רופאים לזכויות אדם.

⁸⁴ האגודה דורשת: ספרים בשפה הערבית בספרייה בנצרת עילית, הודעה באתר האגודה לזכויות האזרח, 11.11.2012.

אירועי האלימות, האפליה וההפרדה זכו לגינויים של חברי הכנסת ושל בעלי תפקידים, בין היתר בדיונים מיוחדים שהתקיימו בוועדות הכנסת, במליאת הכנסת ובתקשורת.⁸⁵ אולם בה בשעה הוסיפה הכנסת לקדם כמה **הצעות חוק מפלות**, גזעניות ואנטי דמוקרטיות, שפוגעות במיעוט הערבי בישראל, וחלקן אף זכה לתמיכת ועדת השרים לחקיקה. הצעת חוק יסוד: מדינת הלאום היהודי מבקשת להכפיף את זהותה הדמוקרטית של מדינת ישראל לזהותה היהודית, ועלולה להעניק לגיטימציה לאפלייתם של אזרחים ערבים ואזרחים לא-יהודים אחרים;⁸⁶ הצעת חוק זכויות התורמים למדינה מבקשת לעגן העדפה למשרתים בצבא ביחס לשורה של משאבים ציבוריים מוגבלים, שהמדינה מחויבת להבטיח כי יחולקו באופן שוויוני וכי אף תיושם בהם העדפה מתקנת;⁸⁷ והצעת החוק להעלאת אחוז החסימה מאיימת לפגוע בייצוגן בכנסת של קבוצות מיעוט כמו ערבים וחרדים.⁸⁸ נוסף על כך נדחתה השנה על ידי הכנסת וועדת השרים לענייני חקיקה הצעת חוק לחינוך נגד גזענות.⁸⁹

לקראת הבחירות לרשויות המקומיות שהתקיימו באוקטובר, "רכבו" על הגל הגזעני גם כמה פוליטיקאים מקומיים. אלה ניסו מצד אחד לעשות הון פוליטי מהאווירה הגזענית, ומן הצד האחר העניקו לה רוח גבית ולגיטימציה. כך, רשימת הליכוד בכרמיאל הפיצה סרטון שבו נאמר, בין היתר, שרק הליכוד "ימנע בניית מסגד בכרמיאל"; "כרמיאל ציונית מאז ולתמיד"; "עיר ציונית עם צביון יהודי".⁹⁰ ראש עיריית נצרת עילית שמעון גפסו (הליכוד) הוביל קמפיין המתרכז במגורי ערבים בעיר, בין היתר תחת הסיסמה "נצרת עילית יהודית לנצח".⁹¹ רשימת "ירושלים מאוחדת" הבטיחה "להוציא את הערבים מהפארקים" ו"לייחד את ירושלים",⁹² ובשלט בחירות של רשימת הליכוד בתל אביב-יפו נכתב: "להשתיק את המואזין ביפו? רק הליכוד יכול".⁹³

⁸⁵ מספר דוגמאות מתוך רבות: יו"ר הכנסת בפתיחת שנת הלימודים באבו-גוש: [מצר על הפעולה הוונדליסטית בבית צפאפה](#); "מדובר בקבוצות משוגעים שמנסות לטרפד את הדו-קיום", הודעה באתר הכנסת, 27.8.2013; [מליאת הכנסת: ח"כים גינו את תופעת האלימות כלפי האוכלוסייה הערבית](#), הודעה באתר הכנסת, 5.3.2013; [יו"ר ועדת החינוך, ח"כ עמרם מצנע: להחזיר את לימודי הערבית והתרבות הערבית לתוכנית הלימודים, להטמיע לימודים בתחום הגזענות ולשלול תקציבי מדינה מארגונים מסיתים](#), הודעה באתר הכנסת, 29.4.2013; [יאיר אלטמן ומור שמעוני, המפכ"ל על התקיפות הגזעניות: "תופעת נפשעת ובוזיה"](#), וואלה, 7.3.2013; [עפרה אידלמן, היועמ"ש: נפעל ביד קשה נגד גילויי הגזענות בבית"ר](#), הארץ, 5.2.2013; [קו חס למאבק בגזענות](#), הודעה באתר משרד המשפטים, 30.5.2013; [שר הכלכלה בנט בהתייחסות ראשונה במליאה: תג מחיר הוא לא מוסרי לא יהודי; השר לביטחון פנים אהרונוביץ': תג מחיר יכול להביא למלחמת דת](#), הודעה באתר הכנסת, 19.6.2013.

⁸⁶ [הצעת חוק-יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי](#) (פ/1550/19). לביקורת על הצעת החוק ראו: עמדת עדאלה: <http://tinyurl.com/o49de5v>; עמדת מכון מולד, מאת ד"ר נעמי זוסמן, <http://tinyurl.com/onzzme9>; עמיר פוקס, [חוק אנטי ציוני](#), הארץ 27.6.2013.

⁸⁷ הצעת חוק זכויות התורמים למדינה, התשע"ג-2013. לנוסח הצעת החוק ולעמדת האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=28667>. ראו גם: מרדכי קרמניצר וטליה שטיינר, [רישיון חוקי להפלות לרעה](#), המכון הישראלי לדמוקרטיה, 16.6.2013; עמדת עדאלה: <http://tinyurl.com/okosdda>; עמדת קרן אברהם: <http://www.abrahamfund.org/5929>.

⁸⁸ [העלאת אחוז החסימה תסכן ייצוג מיעוטים](#), הודעה באתר האגודה לזכויות האזרח, 29.9.2013.

⁸⁹ [נדחתה הצעת החוק לחינוך נגד גזענות](#), nrg-מערב, 12.6.2013.

⁹⁰ אלי אשכנזי, [בסניף הליכוד בכרמיאל מבטיחים שימנעו הקמת מסגד, שכלל לא מתוכנן להיבנות](#), הארץ, 9.10.2013. יו"ר ועדת הבחירות המרכזית קיבל עתירה של ח"כ עמר בר-לב ופסל את הפרסום. תר"מ 177/20 [ח"כ עמר בר-לב נ' מר נוימרק קורן](#), תר"מ 178/20 [ח"כ עמר בר-לב נ' מר ארנון גלעדי](#).

⁹¹ אלי אשכנזי, [ראש העיר נצרת עילית "מגייס" את השמאל לקמפיין נגד הערבים](#), הארץ, 5.8.2013.

⁹² ניר חסון, [במרכז המצע של אריה קינג במירוץ לעיריית ים: הוצאת ערבים מהפארקים](#), הארץ 21.8.2013; ציפי מלכוב, [ח"כ ריבלין: "מתבייש בסלוגן 'לייחד את ירושלים'"](#), mynet, 7.10.2013.

⁹³ יו"ר ועדת הבחירות המרכזית קיבל עתירה של ח"כ עמר בר-לב ופסל את השלט. תר"מ 177/20 [ח"כ עמר בר-לב נ' מר נוימרק קורן](#), תר"מ 178/20 [ח"כ עמר בר-לב נ' מר ארנון גלעדי](#), הי"ש 90 לעיל.

באוגוסט 2013, בעקבות תכתובת ממושכת עם האגודה לזכויות האזרח, הודיעה המשטרה כי בכוונתה לחקור את החשד לאפליית ערבים בכניסה לקאנטרי קלאב בבאר שבע.⁹⁴ בפתיחת חקירה פלילית בחשד לביצוע עברת אפליה יש משום העברת מסר חשוב ביותר, ולפיו אפליה אינה עניינם הפרטי של מפלה ומופלה קונקרטיים, אלא עניינה של המדינה, וכי איסור אפליה הוא ערך חברתי שתפקידה של המדינה להגן עליו. אולם דרך המלך להתמודד עם גזענות, עם אפליה ועם הפרדה אינה האכיפה הפלילית, אלא החינוך. הלגיטימציה החברתית הרחבה הניתנת לתפיסות עולם גזעניות, והתפשטותן בחברה בישראל – במיוחד בקרב הדור הצעיר⁹⁵ – מחייבות **אימוץ אסטרטגיה חינוכית כוללת וארוכת טווח לחינוך נגד גזענות.**

בשנים האחרונות קידם משרד החינוך תוכניות חשובות, כמו ציון היום הבינלאומי נגד גזענות במערכת החינוך,⁹⁶ השקת התוכנית "האחר הוא אני"⁹⁷ וקידום תוכנית לקליטת מאות מורים ערבים בבתי ספר יהודיים.⁹⁸ אולם באלה אין די. חינוך נגד גזענות כולל גם תהליך למידה של הגזענות כתופעה חברתית שפוגעת בערכי הדמוקרטיה ובזכויות האדם, והטמעת התובנה כי תפקידו של כל אזרח לזהות אותה, להוקיע אותה ולהיאבק בה – בתוך עצמו, בסביבתו הקרובה ובמעגלים החברתיים המקיפים אותו.

תהליך חינוכי הוליסטי נגד גזענות מחייב לשלב את החינוך לערכי דמוקרטיה, לזכויות אדם ולחיים משותפים ואת החינוך נגד גזענות בכל קשת הגילים ובכל רכיבי התהליך החינוכי – החל בגן הילדים וכלה במערכת ההשכלה הגבוהה ובמוסדות להכשרת מורים, ולהטמיעו במקצועות הלימוד השונים. תהליך כזה מחייב לספק למורות ולמורים במהלך הכשרתם כלים להתמודדות חינוכית ראויה עם גילויי גזענות בכיתות ובבתי ספר. תהליך חינוך הוליסטי גם מחייב לרתום את הפוטנציאל הטמון בחינוך הבלתי פורמלי ובתנועות נוער למאבק בערכים אנטי דמוקרטיים וגזעניים. ועדות שונות שפעלו במשרד החינוך הגישו שורת המלצות בתחום החינוך האזרחי והחינוך לחיים משותפים;⁹⁹ אימוץ המלצותיהן עשוי לתרום רבות למאבק בגזענות בחברה בישראל.

הבדווים בנגב

מזה כשנתיים מקדמת ממשלת ישראל את "מתווה פראוור-בגין" להתיישבות הבדווים בנגב.¹⁰⁰ על סמך המתווה אישרה הכנסת ביוני 2013 בקריאה ראשונה את תזכיר החוק להסדרת התיישבות בדואים בנגב, התשע"ג-2013.¹⁰¹ מטרתו המוצהרת של התזכיר היא הסדרת סוגיית הבעלות על הקרקע בנגב, אך למעשה, משמעותו המשך המדיניות המפלה שמתעלמת מהמציאות בשטח,

⁹⁴ ה"ש 82 לעיל.

⁹⁵ ראו למשל: אור קשתי, יש לנו שנאה והיא תנצח, הארץ, 15.3.2013. כמו כן, במדד הדמוקרטיה האחרון נמצא כי 57.7% מהצעירים היהודים (גילאי 18-24) יתמכו במהלכים שתנקוט הממשלה לעידוד הגירת ערבים מהארץ. דווח ב: יהונתן ליס, מדד הדמוקרטיה: מחצית מהציבור תומך במתן זכויות יתר ליהודים, הארץ, 7.10.2013.

⁹⁶ מהדרה להכלה – התמודדות עם אירועי גזענות במדינת ישראל, באתר משרד החינוך.

⁹⁷ האחר הוא אני, באתר משרד החינוך.

⁹⁸ ירדן סקופ, החל משנה הבאה: מורים ערבים ישולבו בבתי ספר יהודים, הארץ, 4.6.2013.

⁹⁹ דוח "להיות אזרחים" באתר המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים במשרד החינוך; דו"ח הוועדה הציבורית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל – תקציר, באתר "מכנה משותף" של יוזמות קרן אברהם והמרכז לטכנולוגיה חינוכית.

¹⁰⁰ מתווה פראוור אושר על ידי הממשלה בספטמבר 2011 (החלטה מס. 3707 של הממשלה מיום 11.9.2011). המתווה תוקן קלות לאחר מכן על ידי צוות בראשות השר לשעבר בני בגין.

¹⁰¹ נוסח תזכיר החוק והסבר באתר האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=27500>

מזכויותיהם של האזרחים הבדווים ומזיקתם ההיסטורית לקרקע, וכפיית פתרון והסדר חד-צדדיים. המתווה נועד לרכז את הבדווים באזור מצומצם ומוגדר מראש, ומבחינה מעשית פירושו עקירה של עשרות יישובים ממקומם ופינוי כפוי של למעלה מ-40,000 תושבים, תוך נישולם מרכושם ובהתעלמות מוחלטת מזכויותיהם ההיסטוריות בקרקעות. יישום המתווה יחרוץ את גורלן של אלפי משפחות לעוני, לאבטלה ולהרס של חיי הקהילה והמרקם החברתי. על אדמות היישובים הבדווים שיהרסו צפויים לקום אזורי תעשייה, בסיס צבאי ואף יישובים יהודיים.

טיפול של הממשלה בשתי הסוגיות – הפינוי והסדר הקרקעות – מתאפיין בהתעלמות מהמציאות העובדתית ובהיעדר בחינה רצינית של חלופות, בעיקר באשר לאפשרות ההכרה בכפרים הבלתי מוכרים,¹⁰² מתוך כוונה ברורה לדחוק את רגלי התושבים. אופן הביצוע של המתווה **שולל את זכויותיהם החוקתיות של התושבים לקניין, לשוויון ולכבוד.**¹⁰³

הנחת המוצא של תזכיר החוק היא כי 70,000 התושבים המתגוררים בכפרים הבלתי מוכרים הם פולשים נטולי זכויות בקרקע. הממשלה מתעלמת מהעובדה כי רוב הכפרים הם יישובים היסטוריים שהיו קיימים עוד בטרם קמה המדינה, ומכך שהאחרים הם כפרים של עקורי פנים, שהקימו בדווים שהממשל הצבאי פינה מאדמותיהם בשנות החמישים של המאה הקודמת. הממשלה מתעלמת גם מדוחות וממחקרים המצביעים על זיקה ועל בעלות בדווית על הקרקעות הנדונות,¹⁰⁴ וכן ממעמדם ומזכויותיהם של האזרחים הבדווים כמיעוט מולדת.¹⁰⁵ ה"הסדר" שאותו כופה המדינה על התושבים בעניין הקרקעות, וה"תמורות", הן בכסף והן בקרקע, המוצעים בתזכיר, מוצגים כהטבה שהמדינה מעניקה לאזרחיה הבדווים "לפנים משורת הדין", ולא כנובעים מזכותם לקניין ומזיקתם ההיסטורית לקרקע. ההסדר המוצע בלתי שוויוני ומפלה, שכן הוא מיועד לאוכלוסייה הבדווית בלבד, ומחליף הליכים משפטיים של בירור בעלות המיושמים בקרב כלל האוכלוסייה. בתזכיר גם שזורות סנקציות בעייתיות ביותר, שיש בהן כדי לפגוע בזכויות יסוד. בין השאר, התזכיר קובע כי מי שלא יצטרף להסדר בתוך פרקי זמן הקבועים בחוק, יקבל תמורה פוחתת והולכת בעד הקרקע, עד לאיבוד מוחלט של זכויותיו הקנייניות בה בתוך חמש שנים.

רוב רובה של הקהילה הבדווית מתנגד להסדרים המוצעים במתווה פראוור ובתזכיר החוק,¹⁰⁶ וכך גם גורמים בינלאומיים. ביולי 2013, בהמשך לביקורת של ועדת האו"ם לביעור האפליה הגזעית ושל

¹⁰² ראו למשל: **תכנית אב להכרה בכפרים הלא-מוכרים בנגב**, המועצה האזורית לכפרים לא מוכרים בנגב ובמקום – מתכננים למען זכויות תכנון, 2012.

¹⁰³ להרחבה ראו: ניירות עמדה של האגודה לזכויות האזרח וארגונים עמיתים באתר האגודה, <http://www.acri.org.il/he/?p=27500>; על הנושא באתר עדאלה: <http://adalah.org/heb/?mod=articles&ID=1226> ; על הנושא באתר במקום – <http://bit.ly/1auA2H2>.

¹⁰⁴ ראו למשל: אורן יתפחאל, **המרחב הבדוי 'הלא מוכר': התפתחותה של סוגיה אסטרטגית, הבדווים בנגב: אתגר אסטרטגי לישראל**, מרכז ש. דניאל אברהם לדיאלוג אסטרטגי, ינואר 2013, בעמ' 8-17; אורן יתפחאל, סנדי קידר ואחמד אמארה, **עיון מחודש בהלכת "הנגב המת": זכויות קניין במרחב הבדוי**, משפט וממשל י"ד, אפריל 2012; **Off the Map: Land and Housing Rights Violations in Israel's Unrecognized Bedouin Villages**, Human Rights Watch, March 2008.

בהקשר זה יש לציין כי הבדווים, המהווים 30% מאוכלוסיית הנגב, תובעים רק אחוזים בודדים משטחו. ראו למשל: ד"ר תיאבת אבו ראס, **האוכלוסייה הערבית-הבדווית בכפרים הלא מוכרים בנגב: בין הפטיש של פראוור לסדן של גולדברג**, עדאלה, אפריל 2011, בעמ' 2-3; טל דהן, **זכויות האדם בישראל – תמונת מצב 2009**, האגודה לזכויות האזרח, הערת שוליים 71 בעמ' 25-26.

¹⁰⁵ לעניין זכויותיו של מיעוט מולדת ראו: ראויה אברביעה, **עקרונות להכרה בכפרים הערבים הבדווים בנגב**, נייר עמדה באתר האגודה לזכויות האזרח, מאי 2011, תחת הכותרת "מה קובע החוק הבינלאומי?".

¹⁰⁶ ראו למשל: **בדווים בנגב דוחים את תוכנית פראוור ומציעים תוכנית חלופית**, הודעה באתר עדאלה, 18.7.2013; עמדת הפרוור לזכויות קיום בנגב <http://www.dukium.org/heb/?p=9949>; עודד בר מאיר, **בדואים: הבולדוזרים לא ישרבו את רוחנו**, mynet, 1.8.2013.

הפרלמנט האירופי בשנת 2012,¹⁰⁷ פרסמה נציבת זכויות האדם של האו"ם הודעה ובה הביעה דאגה מכך ש"הכנסת מקדמת הצעת חוק שתכשיר עקירת קהילות בדוויות ילידיות בנגב". הנציבה הוסיפה כי על ממשלת ישראל "להכיר ולכבד את זכויותיהם של אזרחיה הבדווים, לרבות הכרה בתביעות הבעלות שלהם על אדמותיהם".¹⁰⁸

בד בבד עם קידום מתווה פראוור מקדמת הממשלה הליכי תכנון אחרים בנגב, שאף הם מתאפיינים בהתעלמות מזכויותיהם של האזרחים הבדווים, ומוסיפים לה נדבך חדש – פינויים הכפוי של יישובים בדווים לטובת הקמת יישובים יהודים חדשים באותו מרחב. התוכניות, המצויות בשלבים שונים של ההליך התכנוני, מבטאות התעלמות משאיפותיהם ומצורכיהם של התושבים, והן אינן מותאמות לאורחות חייהם הייחודיים ולרקע החברתי והתרבותי שלהם. התוכניות נגועות בפגמים בהליך התכנוני, ויישומן צפוי לפגוע אף הוא בזכויות הקהילות הבדוויות לשוויון, לכבוד, לדיוור ולקניין. להלן יימנו כמה הליכי תכנון כאלה:

- הממשלה מקדמת תוכנית להקמת כעשרה יישובים קטנים ומבוססים המיועדים לאוכלוסייה יהודית (פרט לאחד, ככל הנראה) באזור "מבואות ערד". משמעות התוכנית היא הרס של חמישה יישובים בדויים ופינוי תושביהם.¹⁰⁹ לבד מההשפעה על התושבים הבדויים, הקמת יישובים חדשים באזור עלולה לפגוע בתושבי ערד, באר שבע ויישובים אחרים שבאזור, ולגרום פגיעה קשה בשטחים פתוחים. ההחלטה על התוכנית התקבלה ללא שיתוף הציבור, ובהתעלם מפתרונות התיישבותיים חלופיים שהיו עשויים לספק את הביקוש לדיוור באזור הנגב.¹¹⁰

- תוכנית המתאר למחוז הדרום מתכוונת לרכז בעיירה שגב שלום את תושביהם של שלושה כפרים בלתי מוכרים השוכנים לאורך כביש 40 – אל-סר, ואדי אל-נעם ו-ואדי אל-משאש. אוכלוסיית שלושת הכפרים הללו מונה כ-14,000 תושבים. בהתנגדות שהגישו האגודה לזכויות האזרח ועמותת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון בשם תושבי ואדי אל-נעם, טוענים הארגונים כי התוכנית אינה הולמת את צורכיהם התרבותיים והחברתיים של התושבים, ומתעלמת משאיפתם להכרה ביישובם כיישוב כפרי חקלאי עצמאי – הכרה שתאפשר להם לשמור על אורח

¹⁰⁷ במרס 2012 קראה ועדת האו"ם לביעור האפליה הגזעית לישראל לחזור בה מהכוונה לעגן את תוכנית פראוור בחוק: [Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination – Israel](#), 9.3.2012, para. 20.

ביולי 2012 קרא הפרלמנט האירופי לישראל לעצור את תוכנית פראוור ולהפסיק את מדיניות העקירה, הפינוי והנישול: [European Parliament resolution of 5 July 2012 on EU policy on the West Bank and East Jerusalem](#).¹⁰⁸ האו"ם: "מתווה פראוור יאיץ הרס קהילות בדוייות", ynet, 25.7.2013. ההודעה באתר נציבות זכויות האדם של האו"ם:

[Pillay urges Israel to reconsider proposed bill that will displace tens of thousands of Bedouin](#), 25.7.2013.

¹⁰⁹ תושבי כפרים בדויים לא מוכרים, יחד עם תושבת ערד, האגודה לזכויות האזרח, עמותת במקום ופורום דו קיום בנגב לשוויון אזרחי, עתרו לבג"ץ נגד התוכנית. בג"ץ 6094/12 אבו אלקיעאן נ' ממשלת ישראל (פס"ד מיום 19.11.2012). בית המשפט דחה את העתירה בנימוק שעדיין אין החלטה אופרטיבית על הקמת היישובים, ועל כן העתירה מוקדמת.

העתירה באתר האגודה: <http://www.acri.org.il/he/?p=23413>.

¹¹⁰ על ההשלכות הכלכליות, חברתיות והסביבתיות של התוכנית ראו: שירי בס ספקטור, [השלכות החלטת הממשלה על הקמת חבל התיישבות באזור מבואות ערד](#), הכנסת – מרכז המחקר והמידע, נובמבר 2011. ראו גם: עמדת החברה להגנת הטבע, ב: [האם יקומו יישובים נוספים סביב ערד? דיון ציבורי](#), הודעה באתר החברה להגנת הטבע, 9.7.2013; אריק מירובסקי, [בערד חוששים מהיישובים המתוכננים באזור: "התושבים האמידים יעזבו"](#), TheMarker, 25.12.2012; [בין ערד לבאר שבע](#), הטלוויזיה החברתית, 9.7.2013.

חיים. בעבר, פסלו רשויות התכנון תוכנית דומה, בין היתר בשל קרבתה המסוכנת של השכונה המתוכננת בשגב שלום לרמת חובב.¹¹¹

• תוכנית מתאר מחוזית חלקית לאזור "רמת ציפורים" מאיימת להעתיק את מקום מגוריהן של כמה קהילות רועים בהר הנגב אל נקודת יישוב חדשה, בניגוד לרצונן. לתושבים אין התנגדות עקרונית להסדרת מקום יישוב בעבור הקהילה הבדווית היושבת ברמת ציפורים, אך זאת בתנאי שהסדרה זו לא תכפה עליהם מעבר למקום מגורים שאינו תואם את אורחות חייהם הייחודיים, את רצונם לשמור על קהילותיהם המגובשות, ואת הרקע חברתי והתרבותי השונה של כל קהילה ומשפחה. אולם המתווה הנוכחי של התוכנית אינו עונה על תנאים אלה. יתרה מכך, התוכנית משקפת מדיניות מפלה, שכן היא מציעה לתושבים דגם התיישבות אחד ויחיד (דגם של יישוב פרברי); לעומתם, לאוכלוסייה היהודית ניתנת החירות לבחור ולהתגורר במגוון רחב של יישובים בנגב, לרבות יישובים קטנים ביותר כגון מושבים, קיבוצים או יישובים קהילתיים.¹¹²

• המדינה מקדמת תוכנית להקמת יער על אדמותיו של הכפר הבדווי הבלתי מוכר עתיר. אם תאושר התוכנית, ייהרסו כל בתי הכפר ו-500 תושביו ייעקרו מבתיהם. התוכנית מציגה את עתיר כאזור ריק מאדם, מתעלמת לחלוטין מקיומו של הכפר, ומתירה לרשויות התכנון להרוס כל מבנה בשטח התוכנית, בלי שתציע כל פתרון דיור לאנשים הגרים באותם מבנים. הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה במחוז הדרום דחתה את ההתנגדויות שהגישו התושבים לתוכנית. עשרות מתושבי הכפר, יחד עם ארגון עדאלה ועמותת במקום, הגישו ערר על ההחלטה למועצה הארצית לתכנון ובנייה.¹¹³

בד בבד עם הליכי התכנון הפוגעניים, ממשיכות כל העת **הריסות הבתים**. על פי נתוני פורום דו-קיום בנגב לשוויון אזרחי, מתחילת 2013 ועד אמצע נובמבר נהרסו בכפרים הבלתי מוכרים כ-100 בתים.¹¹⁴ נוסף על כך ממשיכות הרשויות להרוס שוב ושוב את הכפר אלעראקיב, ומאז שנת 2010 ועד נובמבר 2013 הוא נהרס כבר 57 פעמים.¹¹⁵ ביולי 2013 התיר בית המשפט המחוזי בבאר שבע לבצע צווי הריסה בכפר הבלתי מוכר סעווה, בקבעו שקבלת הערעור תגרום לכאוס ותרוקן מתוכן צווי הריסה שיפוטיים.¹¹⁶ החלטה זו של בית המשפט התקבלה חרף העובדה שהפטרונות שהציעה המדינה לא תאמו למבנה חברתי והקהילתי של התושבים, ושהם נותרו ללא פתרון דיור.

במאי 2013 ביטל בית המשפט העליון פסק דין של בית המשפט לעניינים מינהליים בבאר שבע, שחייב את המדינה לנקוט הליכי אכיפה מוגברים, כולל ביצוע הריסות בתים, ביישובי המועצה האזורית אבו בסמה בנגב (המועצה מאגדת יישובים בדויים מוכרים. לאחרונה היא פוצלה לשתי

¹¹¹ ההתנגדות באתר האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=27242>.

¹¹² האגודה לזכויות האזרח ועמותת במקום הגישו התנגדות בשם התושבים. ההתנגדות באתר האגודה:

<http://www.acri.org.il/he/?p=27270>.

¹¹³ **עדאלה ובמקום ערערו על אישור התוכנית להרוס את הכפר עתיר כדי להקים על אדמותיו "יער פארק"**, הודעה

באתר עדאלה, 31.3.2013.

¹¹⁴ **הריסות בתים**, באתר פורום דו קיום בנגב לשוויון אזרחי.

¹¹⁵ נכון ל-20.11.2013. **אל-עראקיב – רשימת ההריסות המלאה**, באתר פורום דו קיום בנגב לשוויון אזרחי.

¹¹⁶ בית המשפט דחה ערעור שהגישה האגודה לזכויות האזרח בשם כ-300 איש מתוך 1,500 תושבי הכפר, על פסק דינו של בית משפט השלום בבאר שבע, שדחה בקשה לעיכוב צווי ההריסה. עפ"א 41790-03-13 **אלחוטרה נ' הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה מחוז דרום** (פס"ד מיום 14.7.2013). רקע וכתבי בית דין באתר האגודה:

<http://www.acri.org.il/he/?p=26401>. נכון לתחילת נובמבר 2013, צווי ההריסה טרם בוצעו.

מועצות אזרחיות: נוה מדבר ואלקסום).¹¹⁷ האגודה לזכויות האזרח הצטרפה לדיון בערעור נגד פסק הדין של בית המשפט המחוזי כ"ידיד בית המשפט". בחוות הדעת של האגודה הודגש, כי מדיניות האכיפה צריכה להיבחן על רקע המציאות התכנונית וההיסטורית השוררת בשטח המועצה, ועל רקע העובדה שטרם הושלמו הליכי תכנונם של יישובי אבו בסמה; וכי מדיניות של אכיפה מוגברת שאינה מתחשבת במציאות זו היא מדיניות בלתי חוקית הפוגעת בשלטון החוק.¹¹⁸ אמנם, בית המשפט העליון קבע כי סוגיית האכיפה של חוקי התכנון והבנייה בשטח המועצה ובקרבת הכפרים הבדוויים בנגב מורכבת יותר מסוגיות תכנון ואכיפה שרלוונטיות לאזרחים אחרים במדינת ישראל, וזאת, בין היתר, בשל המציאות התכנונית והמחלוקות המשפטיות וההיסטוריות בנושא הבעלויות בקרקע; אך את ההחלטה לקבל את הערעור ביסס בית המשפט בעיקר על הנימוק של מיעוט המשאבים העומדים לרשות גורמי האכיפה בשטח המועצה.

פתרון צודק וישים לסוגיית הכפרים הבלתי מוכרים והתושבים הבדוויים בנגב משמעו, ראשית לכול, הכרה בכך שהבדוויים הם אזרחים שווי זכויות. על הממשלה **לגנוז את תוכנית פראוור ולהכיר ב-35 הכפרים הבלתי מוכרים**. כמו כן, עליה להכיר בזכויות הקנייניות של הבדוויים על קרקעותיהם בנגב, ולהנהיג מנגנון הוגן לבירור תביעות הבעלות על קרקע, באופן שיתחשב בזיקה ההיסטורית ארוכת השנים של האזרחים הבדוויים לקרקעות.

¹¹⁷ ע"מ 2219/10 יו"ר הועדה המקומית לתכנון ובניה אבו בסמה נגד עמותת רגבים (פס"ד מיום 26.5.2013).
¹¹⁸ בקשת הצטרפות של האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=2638>